

Jämställdhetseffekter av covid-19

Kunskap och initiativ i Norden

Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	4
Våld i nära relationer	7
Ökade resurser, anpassade åtgärder och nya uppdrag	8
Röster från Norden: "Behovet är inte tillfälligt"	8
Röster från Norden: "Vi får inte glömma det digitala våldet"	10
Ekonomi och arbetsliv	11
Röster från Norden: "Gå från hyllningar till handling"	12
Obetalt arbete	13
Röster från Norden: "Vi måste satsa på den sociala infrastrukturen"	14
Psykisk ohälsa	16
Ökad press på vården	16
Ungas utsatthet	17
Röster från Norden: "Det kan ta tid innan vi ser hur den psykiska hälsan påverkats"	18
Avslutning	19
Referenser	20

Sammanfattning

Coronapandemin innebär nya utmaningar inom jämställdhetsområdet. Virusets i sig är inte könsneutralt. Fler män blir allvarligt sjuka och avlider i covid-19. Men inte heller insatserna för att bekämpa viruset är könsneutrala. Hur hanterar Norden jämställdhetseffekterna av covid-19? Frågan har präglat det nordiska jämställdhetssamarbetet sedan pandemin bröt ut.

Det tydligaste exemplet är risken för ökat våld i nära relationer när samhället delvis stänger ned för att minska smittspridning. Flera nordiska länder har avsatt ekonomiska resurser för ökat skydd och stöd till våldsutsatta i samband med pandemin.

Även gällande arbete och ekonomi varnas det för en backlash för jämställdheten, inte minst som en följd av den könssegregerade arbetsmarknaden, en av de stora jämställdhetsutmaningarna i Norden. Den kvinnodominerade servicesektorn har initialt drabbats hårt. Kvinnor är också mer ekonomiskt utsatta med lägre löner och mer osäkra anställningar. Särskilt sårbara är de med migrantbakgrund och de med en lägre utbildningsnivå. Det finns också en risk att kvinnor tvingas ta det största ansvaret för hem och familj när skolor och förskolor hålls stängda. Flera av de nordiska länderna har tillsatt utredningar och kartläggningar för att samla in mer kunskap kring såväl betalt som obetalt arbete och de ekonomiska konsekvenserna ur ett genusperspektiv.

I frontlinjen för pandemin står vårdpersonalen, där andelen stressrelaterade sjukskrivningar sedan tidigare ligger på en hög nivå. Stressen har nu skjutit i höjden, med en stor grupp svårt sjuka patienter, krav på att ställa in ledigheter och arbeta långa pass under svåra omständigheter. Den psykiska ohälsan, i kölvattnet av pandemin, har diskuterats och det finns rapporter om att kvinnor upplever mer oro, stress och andra tecken på psykisk ohälsa. Flera nordiska länder har initierat studier för att kartlägga hur den psykiska ohälsan påverkats av pandemin.

Sammantaget finns det tydliga indikationer på att pandemins konsekvenser är långt ifrån könsneutrala, därför är det viktigt att jämställdhetsperspektiv beaktas även i kristider.

Denna publikation sammanfattar kunskap som tagits fram i Norden, och samlar de nordiska ländernas insatser och åtgärder rörande jämställdhet i relation till pandemin. Publikationen är framtagen av NIKK, Nordisk information för kunskap om kön, som är ett samarbetsorgan under Nordiska ministerrådet. Den bygger på underlag från de nordiska länderna samt intervjuer med forskare och experter.

Inledning

I januari 2020 kom de första rapporterna om coronavirus i Norden. Snart hade alla de nordiska länderna fall av covid-19. För att försöka minska smittspridningen har olika former av restriktioner införts. I perioder har skolor, förskolor, universitet, bibliotek, restauranger, simhallar, butiker och andra samlingsplatser varit helt eller delvis stängda. Folksamlingar har begränsats. Gränser har stängts. Karantänsregler införts. Arbetsplatser har, om möjligt, flyttats in i hemmen. Digitala plattformar har ersatt fysiska möten inom arbetsliv, undervisning och i det privata. Det är snabba och stora förändringar som får konsekvenser på en rad områden.

De nordiska länderna har många likheter när det kommer till hur arbetsmarknad och välfärd organiseras. Samtidigt så skiljer länderna sig åt, inte minst i hur de har hanterat pandemin. Nordens jämställdhetsministrar har gemensamt betonat vikten av åtgärder för att förhindra att coronakrisen blir en jämställdhetskris.¹ I den här publikationen sammanställs vilken kunskap som finns och hur de nordiska länderna arbetar för att hantera krisen utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Både globalt och i Norden uppmärksammades tidigt risken för ökat våld i nära relationer. Det finns en tydlig samsyn i de nordiska länderna kring behovet av att förebygga våld samt erbjuda nya möjligheter till hjälp.

Inom andra områden pågår nu arbetet med att kartlägga de långsiktiga konsekvenserna ur ett jämställdhetsperspektiv, bland annat vad gäller arbete och ekonomi, där även det obetalda arbetet ingår. Att det kunskapsunderlaget finns på plats så snart som möjligt är av stor betydelse för att undvika ökad ojämställdhet som en följd av pandemin.

1. Aftonbladet, 2020

De stora förändringarna innebär också möjligheter att utmana könsmönster, exempelvis kring obetalt arbete i hemmet och bristfälliga arbetsvillkor inom den kvinnodominerade vårdsektorn. Satsningar på infrastruktur som en del av återhämtningen kan breddas till den sociala infrastruktur vars betydelse nu blivit tydligare än någonsin.

Denna publikation sammanfattar kunskap som tagits fram i Norden, och samlar de nordiska ländernas insatser och åtgärder rörande jämställdhet i relation till pandemin. I fokus är områden som våld i nära relationer, ekonomi och arbetsliv och psykisk ohälsa. Publikationen avser bidra till det nordiska kunskaps- och erfarenhetsutbytet med anledning av pandemins påverkan på jämställdhet. Ökad kunskap kan bidra till bättre beredskap. Genom att lära av varandra kan de nordiska länderna stå bättre rustade nu och vid kommande kriser.

Våld i nära relationer

Risken för en ökning av våld i nära relationer uppmärksammades tidigt under pandemin, såväl i de nordiska länderna som på en global nivå. FN har utfärdat skarpa varningar om en ”våldspan-demi”, när de som lever under hot om våld eller våld från närstående isoleras med förövarna som en följd av olika former av restriktioner. Främst gäller det kvinnor och barn. Samtidigt blir det svårare att söka hjälp, både på grund av isolering och kontroll, och av rädsla för smittspridning.

Tidigare erfarenheter av bland annat ekonomiska kriser och naturkatastrofer har också visat att det behövs en beredskap för ökat våld i nära relationer när människor sätts under press i samband med omfattande kriser – oavsett om det innebär en nedstängning av samhället eller inte.

I en rapport från norska Kilden, utförd på uppdrag av Bufdir (Norges myndighet för barn-, ungdoms- och familjefrågor), lyfts minoritetskvinnor fram som en sårbar grupp.² De är sedan tidigare överrepresenterade på de norska kriscentren för våldsutsatta kvinnor. Enligt norska MiRA-Senteret, ett resurscenter för kvinnor med minoritetsbakgrund, fanns det under våren 2020 i deras målgrupp en spridd missuppfattning om att kriscentren stängts som en följd av pandemin. Oroliga unga kvinnor som flyttat hemifrån för att studera, men nu tvingades tillbaka till familjer där de tidigare varit utsatta för en stark social kontroll, har också vänt sig till MiRA-Senteret.

Regeringen i Finland tillsatte under våren 2020 en arbetsgrupp med uppdrag att ta fram en rapport om välfärd och jämlikhet under pandemin. I rapporten, som publicerades i maj 2020, uppmärk-

sammars risken för ökat våld i nära relationer och behovet av åtgärder från samhället.³ Rapportförfattarna lyfter också fram vikten av ett särskilt fokus på kvinnor med funktionsnedsättning och kvinnor med migrantbakgrund.

Den danska organisationen Lev Uden Vold såg en fördubbling av samtal till den nationella hjälplin-jen när beskedet om den första nedstängningen kom.⁴ Direkt efter sjönk siffran under flera veckor, för att sedan stiga igen. Polisen i Finland har rapporterat om en ökning av samtal från våldsut-satta samtidigt som trycket på kriscentren minskade. I huvudstadsregionen på Island, som omfattar Reykjavik och ytterligare sex kommuner, har anmälningar om våld i nära relationer ökat med 14 procent under pandemin medan anmälnin-gar om sexuellt våld minskat.⁵ I Sverige publicerade Dagens Nyheter i december 2020 en kartläggning som visade att var tredje kommun sett en ökning av våld i nära relationer under pandemin.⁶

I norska Kildens rapport ”Likestillingskonsekvenser av koronapandemien – vold mot kvinner” konstateras att både polis och kriscenter under våren 2020 upplevde ett minskat tryck.⁷ Samtidigt uppger kriscentret i Oslo att de har sett mer allvarliga fall, som en följd av att kvinnor väntat med att söka hjälp. Var tredje kriscenter i landet vittnar om ett specifikt ”coronavåld” – då restriktioner och smittspridning använts som ett verktyg för kontroll.

2. Kilden, 2020a.

3. Finlands regering, 2020.

4. Lev Uden Vold, 2020.

5. Islands regering, 2020.

6. Dagens Nyheter, 2020a.

7. Kilden, 2020a.

Det är för tidigt att säga i vilken omfattning våld i nära relationer i de nordiska länderna har påverkats av coronapandemin, bland annat för att förutsättningarna att söka hjälp är mer begränsade. Sannolikt kommer vi få en samlad bild först när samhället återgår till de normala.

Ökade resurser, anpassade åtgärder och nya uppdrag

Under våren 2020 kom besked om utökade ekonomiska resurser för skydd och stöd till våldsutsatta samt för att förebygga våld i nära relationer i flera nordiska länder.

I Danmark rapporterades om ett hårt tryck på landets kriscenter för våldsutsatta kvinnor efter att skolor och arbetsplatser till stor del tvingades stänga i mitten av mars 2020. Regeringen fördelade elva miljoner danska kronor mellan fem kriscenter för att finansiera totalt 55 nya platser. Urvalet skedde i samråd mellan kriscentren och social- och inrikesdepartementet utifrån var det fanns störst behov och möjlighet att hantera nödplatser.

I det första isländska åtgärdspaketet i samband med covid-19 avsattes 100 miljoner isländska kronor till skyddade boenden för kvinnor. Stödverksamhet för människor som utsatts för sexuellt våld fick ett utökat bidrag på 20 miljoner isländska kronor för att minska de ökade väntetiderna som uppstått under pandemin.

Den svenska regeringen gav i maj Socialstyrelsen i uppdrag att fördela ett bidrag på totalt 100 miljoner svenska kronor till ideella organisationer som arbetar med barn i utsatta situationer samt våldsutsatta barn, kvinnor och hbtq-personer.⁹ Syftet var att ge organisationerna möjlighet att både förstärka sitt arbete och anpassa det till nya förutsättningar, till exempel i form av mer närvaro på nätet.

Behovet av att hitta nya kontaktvägar och att nå ut med information är centralt. När arbete och studier ska utföras i hemmet, när kollektivtrafik begränsas och tidigare mötesplatser stänger eller på andra sätt blir otillgängliga blir det också svårare att söka hjälp för den som utsätts för våld eller hot om våld. I vissa fall blir det omöjligt att ringa till polis, socialtjänst, jourer, kriscenter, vänner och släkt. Uppmaningar om att ta ansvar genom att hålla sig hemma och inte belasta vården eller annan samhällsservice kan också fungera som ett hinder.

I flera länder, bland annat Norge och Danmark, har polisen fått i uppdrag att prioritera våld i nära relationer, att arbeta mer uppsökande och att aktivt uppmäna till anmälningar. Organisationer och andra aktörer inom det förebyggande arbetet har börjat arbeta mer med digitala lösningar.

På Island har regeringen tillsatt en arbetsgrupp med ansvar för att koordinera våldsförebyggande åtgärder under pandemin. Den har bland annat

RÖSTER FRÅN NORDEN: "BEHOVET ÄR INTE TILLFÄLLIGT"

I augusti 2020 öppnade ett kriscenter för våldsutsatta kvinnor i Akureyi på norra Island. Det är det första kriscentret utanför huvudstaden Reykjavik på 30 år. Sigbrúður Guðmundsdóttir, som leder verksamheten, säger till Iceland Review att hon hoppas att det kommer att bli kvar även efter pandemin⁸. Behovet är inte tillfälligt, menar hon, och påpekar att var femte kvinna som söker skyddat boende i Reykjavik kommer från en ort eller by utanför huvudstaden.

8. Iceland Review, 2020.

9. Sveriges regering, 2020.

ett särskilt fokus på att förebygga våld mot personer med funktionsnedsättning. Det har också skett en förstärkning av kompetens kring våld mot barn och våld i nära relationer inom 112, SOS alarm. I oktober 2020 lanserade 112 på Island möjligheten att söka akut hjälp vid våld i nära relationer genom en chattservice.

Jämställdhetsmyndigheten i Sverige fick i april 2020 i uppdrag att identifiera och utveckla effektiva arbetssätt för hur kommuner ska kunna sprida information om våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck och hur kontakt kan etableras med våldsutsatta. Uppdraget ska utgå från de omständigheter som råder i samband med pandemin och redovisas i slutet av februari 2021.

RÖSTER FRÅN NORDEN: "VI FÅR INTE GLÖMMA DET DIGITALA VÅLDET"

Signaler om ökat våld i nära relationer kom redan innan pandemin nådde Norden, först i samband med utbrottet i kinesiska Wuhan, men senare också från flera andra länder i Europa.

– Arbetslöshet, ekonomisk osäkerhet och andra psykosociala påfrestningar ökar risken för våld mot kvinnor och våld i nära relationer, det såg vi bland annat i samband med finanskrisen 2008, säger Solveig Bergman, som är forskningsledare på Nationellt Kunskapscentrum om våld och traumatisk stress, NKVTS, i Norge.

Kopplingen mellan stora samhällskriser och risken för våld är väl känd, konstaterar hon, även om vi fortfarande inte har facit från den nu pågående krisen.

– Vi måste vara extra uppmärksamma på de mest sårbara grupperna, etniska minoriteter, personer med funktionsnedsättning, äldre samt barn och unga. Och vi vet att våld i nära relationer oftare drabbar kvinnor än män och får mer allvarliga konsekvenser.

Solveig Bergman berättar om NKVT:s studie bland tonåringar efter skolstängningen i Norge under våren 2020. Den visade att en av sex upplevde våld i hemmet under den perioden, för egen del eller mellan vuxna.

– Vi får inte heller glömma det digitala våldet när många, inte minst de unga, är hänvisade till mötesplatser på nätet.

Inget av de nordiska länderna har infört en total "lockdown" med utgångsförbud. Kriscenter för våldsutsatta har varit öppna även om det i vissa fall har funnits problem med bemanning som en följd av smittspridningen.

– I mars kom beslut om att kriscentren i Norge kategoriseras som verksamheter med en kritisk samhällsfunktion. Det var en viktig åtgärd, säger Solveig Bergman.

Med den kategoriseringen följer rätt till barnomsorg och skolplats även under nedstängning. Personal på kriscenter kan inte heller omplaceras till andra uppgifter inom kommunerna under pandemin.

Det är också ett exempel på den beredskap som bör finnas på plats inför kommande kriser.

– Det är en slutsats vi kan dra redan nu, behovet av ett jämställdhetsperspektiv inom krisberedskap. Även andra konsekvenser av pandemin är ju könade, det gäller inte bara våld.

Ekonomi och arbetsliv

Den ekonomiska nedgång som följer med pandemin skiljer sig på många sett från tidigare kriser. Dels handlar det om snabbheten. Pandemin och dess omfattning kom plötsligt. Men det handlar också om vilka branscher som drabbas mest. Den nordiska arbetsmarknaden är könssegregerad och i detta fall slog pandemin initialt hårdast mot den kvinnodominerade servicesektorn.¹⁰

När restauranger, hotell och affärer tvingas hålla helt eller delvis stängt är det kvinnors jobbtillfällen som i högre grad står på spel. Inom den offentliga servicesektorn är problematiken på kort sikt en annan, med ökad stress och högre smittorisk inom vård, omsorg och skola. På lång sikt kan minskade skatteintäkter komma att påverka arbetsmarknaden även inom offentlig sektor.

Samtidigt finns det en risk att kvinnor tvingas ta det största ansvaret för hem och familj när skolor och förskolor hålls stängda – med minskade inkomster och försämrade positioner på arbetsmarknaden som följd. Det finns också fler ensamstående kvinnor än män med eget ansvar för barnen.

I flera nordiska rapporter varnas för en backlash inom jämställdhetsområdet som en följd av pandemin. Beslutsfattarna uppmanas agera skyndsamt. Men inom området ekonomi och arbetsliv saknas i allmänhet de snabba och tydliga åtgärder med ett jämställdhetsperspektiv som satts in kring våld i nära relationer.

I den finska regeringsrapporten om pandemins konsekvenser för välfärd och jämlikhet från maj

2020, ”Insatser för att stärka välfärden och jämställdheten under och efter coronakrisen”, lyfts generellt utsatta grupper i ekonomiska kristider fram: Unga, äldre, migranter, personer med funktionsnedsättning samt de som endast delvis är arbetsförmögna.¹¹ De grupperna är fortsatt sårbara, men i det här fallet är det också påtagligt att kvinnors arbetsmarknad är under hård press, skriver rapportförfattarna. I Finland är det särskilt tydligt bland kvinnor mellan 20 och 24 år med låg utbildningsnivå, där nivån av permitteringar och arbetslöshet är hög.

De finska rapportförfattarna konstaterar att det är nödvändigt med ett genusperspektiv på stimulansåtgärder och att social infrastruktur därmed bör prioriteras framför andra insatser. En jämställd fördelning av stödinsatser är av största betydelse. Det är också en viktig jämställdhetsåtgärd att, i möjligaste mån, hålla barnomsorg och grundskolor öppna.

På uppdrag av regeringen i Norge har Kilden publicerat en rapport inom området arbetsliv och ekonomi under pandemin.¹² Även de varnar för potentiellt stora negativa konsekvenser för jämställdheten. De tar upp det faktum att kvinnor redan är mer ekonomiskt utsatta med mindre resurser än män. Låg utbildningsnivå samt migrantbakgrund bidrar till en ökad utsatthet.

Kilden poängterar vikten av en snabb omställning baserad på kunskap om den könssegregerade arbetsmarknaden och menar att den unika

10. Vox EU, 2020.

11. Finlands regering, 2020.

12. Kilden, 2020b.

situation vi nu befinner oss i kan ge möjlighet till positiva förändringar, till exempel genom en ökad rekrytering av män till vårdsektorn. De uppmanar också till åtgärder kring lön, status och deltidskultur inom den nu hårt pressade vård- och omsorgssektorn. Sedan flera årtionden tillbaka pågår i Norge en regeringssatsning för att locka fler män till vården. I samband med pandemin har projektet ”Menn i helse” fått ökade resurser.¹³

Den isländska regeringen konstaterar i en genusanalys av pandemin att män historiskt sett har tagit del av en oproportionerligt hög andel av arbetslöshetsstöd och uppmärksammar behovet av att följa upp fördelningen.¹⁴ Kvinnor som driver egna företag ansöker mer sällan om ekonomiskt stöd och då om mindre summor. Därför har de nya fonder som inrättats för stöd till företagare ett tydligt jämställdhetsmål, bland annat genom att deltid inte ska påverka bedömningen. Två tredjedelar av bidragen efter första pandemivågen gick, enligt den isländska regeringen, till kvinnodominerade verksamheter som frisörsalonger, skönhetssalonger, tandvård och psykoterapi.

Island har också höjt barnbidraget för dem med lägst inkomst, vilket beräknas gynna kvinnor i större omfattning än män. I juni 2020 betalades

en engångssumma ut, som ett komplement till barnbidraget.

Den svenska Jämställdhetsmyndigheten konstaterar att fler män än kvinnor hittills har varslats om uppsägning, främst som en följd av att kvinnor dominerar inom offentlig sektor.¹⁵ Samtidigt har pandemin slagit hårt mot kvinnor med funktionsnedsättning och utrikesfödda kvinnor, två grupper som redan har en svag position på arbetsmarknaden. Kvinnor har också förlorat inkomst som en följd av att de varit hemma med barn i större utsträckning än män under pandemin. Fördelningen ligger på samma nivå som tidigare. Män tar fortfarande ut 40 procent och kvinnor 60 procent. Men i och med att den tillfälliga föräldrapenningen har skjutit i höjden under pandemin får det nu större effekt.

Kvinnor har lägre lön, arbetar färre timmar och har oftare tillfälliga anställningar. De är också mer beroende av sin lön eftersom de har mindre kapital. Eberhard Stüber, senior utredare på den svenska Jämställdhetsmyndigheten, konstaterar i en artikel på myndighetens hemsida att:

”Kvinnors ekonomi är mer utsatt. Särskilt kvinnor i en redan socioekonomiskt utsatt situation”.¹⁶

RÖSTER FRÅN NORDEN: ”GÅ FRÅN HYLLNINGAR TILL HANDLING”

Pandemin har satt ljuset på de förutsättningar som råder inom vård- och omsorgssektorn med låga löner, osäkra anställningar och deltidskultur. Sjuksköterskor runtom i världen har påpekat att det inte räcker med applåder från balkonger utan att de också är i behov av bättre villkor.

I en debattartikel i danska Politiken skriver Katrin Arnfred, projektledare på den danska kvinnoorganisationen Danskt Kvindesamfunds kriscenter att ”Vi har en unik möjlighet att omsätta erkännandet och hjälteyrkan till konkret politisk omstrukturering och ekonomisk omfördelning.¹⁷ Det är nu vi kan lyfta nedvärderade och lågavlönade yrkesgrupper. Gå från hyllningar till handling och stärka de här yrkena. Inte bara genom applåder, hashtags och hyllningssånger”.

13. Menn i Helse, 2020.

14. Islands regering, 2020.

15. Jämställdhetsmyndigheten i Sverige, 2020a.

16. Jämställdhetsmyndigheten i Sverige, 2020b.

17. Politiken, 2020.

Obetalt arbete

Att fördelningen av arbete i hemmet är ojämställd är väl känt. Återkommande kartläggningar visar att kvinnor utför mer obetalt hem- och omsorgsarbete. Men pandemin har radikalt förändrat situationen i många hem. De som kan sköta sitt jobb hemifrån uppmanas att göra det. I olika perioder har skolor och förskolor varit stängda. Undervisning har skett på distans. Föräldrar har tvingats ta ett större ansvar för barnens skolgång.

I den finska rapporten ”Insatser för att stärka välfärden och jämställdheten under och efter coronakrisen” uppmärksammas att de som vårdar sjuka och gamla närstående till störst del är kvinnor, i många fall äldre kvinnor.¹⁸ När tillgång till avlastning från samhället begränsas på grund av smittspridning och restriktioner riskerar belastningen på de ”informella vårdarna” att öka.

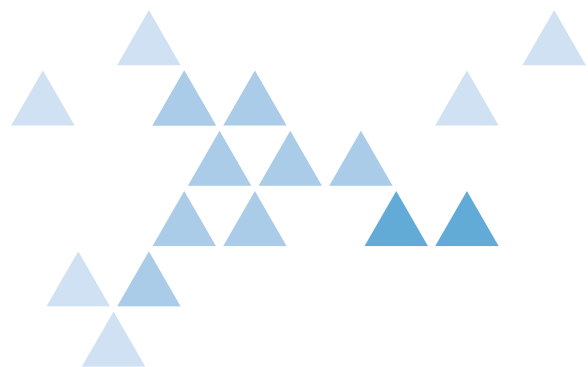
Men hur det obetalda arbetet påverkas av pandemin är än så länge svårt att säga. Europeiska Jämställdhetsinstitutet, EIGE, befarar att kvinnor kommer att ta ett större ansvar för barn, matlagning, städning och annat obetalt arbete.¹⁹ Samtidigt ser de en möjlighet till ökad jämställdhet när många män nu tillbringar sina arbetsdagar hemma.

Den svenska Jämställdhetsmyndigheten beskriver på sin hemsida liknande scenarion – en risk för att nuvarande mönster förstärks och en chans till förändring.²⁰ Vad gäller uttag av tillfällig föräldrapenning i Sverige kvarstår dock fortfarande det ojämställda uttaget under pandemin.

I Kildens rapport om arbetsliv och ekonomi framgår att studier visar att kvinnor i Norge i högre grad än män ägnat tid åt barnens skolarbete under pandemin och att kvinnor själva uppger att

de har tagit ett större ansvar för hem och familj efter nedstängningen i mars 2020. Samtidigt visar en studie att både kvinnor och män anser att arbetsfördelningen i hemmet blivit mer jämställd – vilket också avspeglas i uttag av tillfällig föräldrapenning.

Mer kunskap är att vänta, bland annat från Island, där fördelningen av obetalt arbete ska undersökas i ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt under våren 2021, i syfte att ta reda på hur pandemin påverkat jämställdheten i hemmet.²² Den finska regeringen har initierat ett brett forskningsprojekt kring jämställdhetseffekter av covid-19 i Finland under ledning av Institutet för hälsa och välfärd, THL.²³

18. Finlands regering, 2020.

19. European Institute for Gender Equality, 2020.

20. Jämställdhetsmyndigheten i Sverige, 2020c.

22. University of Iceland, 2021.

23. Institutet för hälsa och välfärd, THL, 2021.

RÖSTER FRÅN NORDEN: "VI MÅSTE SATSA PÅ DEN SOCIALA INFRASTRUKTUREN"

Ur ett ekonomiskt perspektiv är coronakrisen mycket speciell. Det konstaterar Anna Elomäki, forskare inom genus, politik och ekonomi vid Tammerfors universitet i Finland och ansvarig för delområdet ekonomisk politik i det finska forskningsprojektet kring covid-19 och jämställdhet.

– Vanligtvis drabbas kvinnodominerade sektorer i ett senare skede. Nu är situationen den omvända, säger Anna Elomäki.

Men ju längre tiden går, desto mer slår också krisen mot de mansdominerade sektorerna, som industri och bygg- och anläggningsbranschen.

– Mot slutet av 2020 kunde vi se en vändning, då ökade istället arbetslösheten bland män i Finland mer.

Dynamiken är en annan, men de långsiktiga konsekvenserna är svåra att förutspå.

Det som också utmärker den här krisen är effekten på obetalt arbete. Studier från andra europeiska länder visar att stängda skolor och barnomsorg inneburit mindre förvärvsarbete för kvinnor.

–I Frankrike, Italien och Storbritannien har man sett att både män och kvinnor utför mer obetalt arbete, men att kvinnor tar en större andel. Hur det ser ut i de nordiska länderna vet vi inte ännu så mycket om.

Anna Elomäki säger att det nu finns en möjlighet till förändring kring den skarpa gränsdragningen mellan betalt och obetalt arbete, mellan den offentliga och den privata sfären – en uppdelning som är starkt präglad av synen på kön.

– En förhoppning är att vi kan börja värdera obetalt arbete på ett annat sätt. När hemmet blir vår arbetsplats, när våra barn finns med i bakgrunden under digitala jobbmöten blir det så tydligt att vi inte bara är produktiva varelser, utan även reproduktiva.

Vad gäller åtgärder kring arbete och ekonomi utifrån ett jämställdhetsperspektiv lyser de, enligt Anna Elomäki, med sin frånvaro. De finska politikerna har visserligen uttryckt en vilja och ambition inom det området, men det har inte omsatts till handling.

– I kristider går det fort, lagar klubbas igenom och beslut fattas utan det genusperspektiv som annars är ett krav. Men det handlar också om att vi saknar kunskap.

Hon ser en risk för att de resurser som ska gå till ekonomisk återhämtning hamnar inom mansdominerade sektorer med sedvanliga satsningar på infrastrukturprojekt som järnvägar, vägar och digitalisering – trots att det nu blivit så tydligt hur viktig den sociala infrastrukturen är.

– Att vi tvingades stänga ned samhället handlade till stor del om att inte överbelasta vården. Det ekonomiska värdet är uppenbart. Det är den typen av infrastruktur vi behöver satsa på.

Psykisk ohälsa

Covid-19 är inte könsneutralt. Fler män än kvinnor avlider. Det är också fler män som behöver intensivvård. Utifrån vad vi vet i dag står förklaringarna delvis att finna i hur immunförsvaret skiljer sig åt mellan män och kvinnor, men det handlar också om riskbeteenden och sämre fysisk hälsa bland män. Det är jämställdhetsaspekter som kräver mer kunskap och insatser för att minska mäns utsatthet.

Vad gäller psykisk hälsa tycks däremot kvinnor drabbas hårdare. Här är kvinnors dominans inom offentlig sektor av stor betydelse.

Ökad press på vården

De som arbetar inom vården har, sedan mars 2020, befunnit sig under en press utan motstycke. Larmen från vårdpersonal och fackförbund har varit tydliga. Smittorisken är större, vilket inledningsvis förstärktes av bristen på skyddsutrustning. Stressen har skjutit i höjden, med en stor grupp svårt sjuka patienter, och krav på att ställa in ledigheter och arbeta långa pass under svåra omständigheter. Många är hårt belastade i en sektor där den överväldigande majoriteten är kvinnor.

I en dansk studie, publicerad i juni 2020, har forskare vid Köpenhamns universitet och Köpenhamns psykiatriska sjukhus (Region Hovedstadens Psykiatri) sammanställt resultat från internationella studier kring psykisk ohälsa under pandemin.²⁴ Studien visar att ångest, depression, stress och sömnproblem ökat bland personal inom hälso- och vårdsektorn, vilket

också skedde i flera länder under sars-epidemin 2002-2003. Det finns också tecken, om än mer osäkra, på att de som har varit allvarligt sjuka i covid-19 riskerar psykisk ohälsa i form av depression och posttraumatiskt stressyndrom.

I Norge genomfördes i april 2020 en studie bland personal inom offentlig sektor. Forskarna, som är verksamma vid Oslo universitet, fann tecken på posttraumatiskt stressyndrom hos 30 procent av deltagarna samt symptom på ångest och depression hos 20 procent.²⁵ De som arbetade direkt med covidsjuka patienter var betydligt värre drabbade av psykisk ohälsa än andra – en tydlig indikation på behovet av snabba åtgärder för dem som arbetar i pandemins frontlinje, enligt forskarna.

Ökad psykisk ohälsa bland vårdpersonal kunde däremot inte påvisas i de preliminära resultat i en pågående studie på Island som presenterades i december 2020.²⁶ Studien genomförs i samarbete mellan Islands universitet, universitetssjukhuset Landspítali samt hälsomyndigheten, med stöd från den nordiska forskningsinstitutionen NordForsk. Forskarna bakom studien kunde inte heller se någon större påverkan på den psykiska hälsan på Island på befolkningsnivå. En viktig förklaring kan, enligt forskarna, vara de förhållandevis milda restriktioner som införts på Island.

Återigen är det för tidigt att säga något om de långsiktiga konsekvenserna för det psykiska hälsoläget i de nordiska länderna. Det går inte

24. Vindegaard och Eriksen Benros, 2020.

25. Johnson et al., 2020.

26. University of Iceland, 2020.

heller att säga vilken betydelse de olika graderna av smittspridning, dödstal, nivå på restriktioner och andra faktorer har haft.

Studier från såväl Danmark²⁷ som Norge²⁸ visar dels en viss ökning av den psykiska ohälsan under pandemin, men också att kvinnor har drabbats hårdare än män – vilket delvis skulle kunna förklaras av arbete inom vård- och omsorgsykten. Andra riskfaktorer som identifierats är bland annat lägre utbildningsnivå och migrantbakgrund.

I Finland har Kyrkans enhet för forskning genomfört en enkätstudie som visade att fler kvinnor upplevde pandemirelaterad stress under våren 2020, särskilt yngre kvinnor och ensamstående föräldrar.²⁹

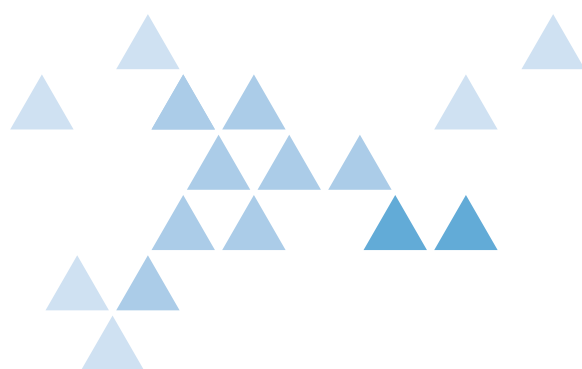
I den svenska Folkhälsomyndighetens hälsorapport från maj 2020 framgår det att det finns en omfattande oro i förhållande till pandemin och att kvinnor i högre grad uttrycker en oro kring både sin egen och närståendes hälsa.³⁰ Samtidigt ligger nivån av psykisk ohälsa, enligt deltagarnas sammantagna svar, på en liknande nivå som före pandemin. Den nivån ger dock kvinnor ett sämre utgångsläge. Jämställdhetsmyndigheten i Sverige lyfter vikten av uppföljning kring hälsoeffekter av pandemin ur ett genusperspektiv (vid sidan av den direkta effekten av covid-19), bland annat utifrån det faktum att kvinnor redan har sämre psykisk hälsa.³¹

Ungas utsatthet

Den svenska Jämställdhetsmyndigheten uppmärksammar också konsekvensen av distansundervisning i skolan och hänvisar till en undersökning bland gymnaseungdomar från

Ungdomsbarometern.³² Flickor är sedan tidigare betydligt mer stressade i skolan och mår sämre psykiskt, men de uppger nu också i högre grad att mängden skolarbete ökat i samband med distansundervisning.

Ett annat könsmonster som riskerar att förstärkas i samband med distansundervisning är pojkars sämre skolresultat. Pojkar missgynnas i allmänhet mer av dålig kvalitet på undervisning. De har också ett större behov av stödinsatser.

27. Sønderkov et al., 2020.

28. Harris och Sandal, 2021.

29. Finlands regering, 2020.

30. Folkhälsomyndigheten i Sverige, 2020.

31. Jämställdhetsmyndigheten i Sverige, 2020d.

32. Ungdomsbarometern, 2020.

RÖSTER FRÅN NORDEN: "DET KAN TA TID INNAN VI SER HUR DEN PSYKISKA HÄLSAN PÅVERKATS"

Islänningarna har mått mentalt sämre under coronaåret 2020, men det är ingen dramatisk förändring mot tidigare. Snarare en liten förskjutning. Siffror från befolkningsstudier, där deltagarna själva skattar sitt mående, visar inte heller några tydliga skillnader i ökad psykisk ohälsa mellan män och kvinnor.

– Men vi ska komma ihåg att det kan ta tid innan vi ser hur den psykiska hälsan påverkats, säger Sigrún Daníelsdóttir som är projektledare inom området psykisk hälsa på den isländska Folkhälsomyndigheten.

En sådan fördröjd effekt visade sig bland annat under finanskrisen 2008, som drabbade Island hårt. Sigrún Daníelsdóttir påpekar att det inte heller har gjorts några fördjupade analyser bland grupper som har varit mer utsatta under pandemin, som en följd av till exempel tidigare sjukdom, funktionsnedsättningar eller arbetslöshet.

– Och vad stressen inom vården innebär för dom, främst kvinnor, som arbetar där har vi sannolikt inte sett fullt ut ännu.

En grupp där det redan nu finns tydliga tecken på ökad psykisk ohälsa är gymnasieeleverna, vars skolundervisning till stor del har skett på distans under pandemin. Sigrún Daníelsdóttir beskriver resultatet från en ny studie som "alarmerande".

– Den självskattade mentala hälsan bland flickorna på gymnasienivå är historiskt låg, bara en dryg tredjedel beskrev den som "bra" eller "mycket bra" under 2020.

Motsvarande siffra bland pojkarna var 59 procent, också det rekordlåg. Pojkarna uppgav i högre grad att skolarbetet försvårats under pandemin.

– Vi måste försäkra oss om att det finns möjlighet att få hjälp med de mer långsiktiga följderna av pandemin. Och det räcker inte med tillfälliga insatser.

Det kräver, enligt Sigrún Daníelsdóttir, investeringar i en infrastruktur som främjar psykisk hälsa, inom skola, vård, omsorg och annan social service.

– Men det är givetvis en utmaning i den här situationen, med de samhällskostnader som pandemin innebär.

Avslutning

Det är fortfarande mycket som är osäkert kring jämställdhetseffekterna av pandemin. Krisen är inte över och fler konsekvenser är att vänta. Nordens jämställdhetsministrar gick tidigt ut med ett upprop, med krav på åtgärder som förhindrar att coronakrisen också blir en jämställdhetskris. För att uppnå det behöver de nordiska länderna säkra att jämställdhetsperspektivet genomgående finns med i krishanteringen. Ett utbyte av erfarenheter inom ramen för det nordiska samarbetet är en viktig tillgång när de långsiktiga följderna av pandemin ska hanteras. Mer kunskap krävs, så skyndsamt som möjligt, men också konkreta åtgärder utifrån det vi redan känner till – pandemins konsekvenser är inte könsneutrala.

Referenser

Aftonbladet, 2020.

<https://www.aftonbladet.se/debatt/a/6jxvMe/coronakrisen-far-inte-bli-en-jamstalldhetskris> (hämtad 2021-02-15)

Cambridge University Press, 2020.

<https://www.cambridge.org/core/journals/acta-neuropsychiatrica/article/depressive-state-of-denmark-during-the-covid19-pandemic/14CD9360B18C683A3D22C1BFA4764B45> (hämtad 2021-02-15)

Dagens Nyheter, 2020.

<https://www.dn.se/sverige/okat-vald-i-nara-relationer-i-var-tredje-kommun-under-pandemin/> (hämtad 2021-02-15)

Dagens Nyheter, 2020b.

<https://www.dn.se/nyheter/sverige/vardanstallda-mest-stressade-redan-innan-coronakrisen-brot-ut/> (hämtad 2021-02-15)

European Institute for Gender Equality, 2020.

<https://eige.europa.eu/covid-19-and-gender-equality/unpaid-care-and-housework> (hämtad 2021-02-15)

Finlands regering, 2020.

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162409/VN_2020_27.pdf?sequence=1&isAllowed=y (hämtad 2021-02-15)

Folkhälsomyndigheten i Sverige, 2020.

<https://halsorapport.se/sv/resultat/resultat-maj-2020/> (hämtad 2021-02-15)

Harris SM, Sandal GM. 2021. COVID-19 and psychological distress in Norway: The role of trust in the healthcare system. *Scandinavian Journal of Public Health*. 2021;49(1):96-103.

doi:10.1177/1403494820971512

Iceland Review, 2020.

<https://www.icelandreview.com/society/womens-shelter-to-open-in-akureyri/> (hämtad 2021-02-15)

Institutet för hälsa och välfärd, THL, 2021.

<https://thl.fi/en/web/thlfi-en/research-and-expertwork/projects-and-programmes/the-impact-of-the-covid-19-crisis-on-gender-equality-in-finland>

Islands regering, 2020.

<https://www.government.is/government/covid-19/#Tab5> (hämtad 2021-02-15)

Johnson SU, Ebrahimi OV, Hoffart A. 2020. PTSD symptoms among health workers and public service providers during the COVID-19 outbreak. *PLoS ONE*, 15(10).

<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0241032>

Jämställdhetsmyndigheten i Sverige, 2020a.

<https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/nyhet/coronapandemin-och-ekonomin-ur-ett-jamstalldhetsperspektiv> (hämtad 2021-02-15)

Jämställdhetsmyndigheten i Sverige, 2020b.

<https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/nyhet/kvinnor-och-man-kommer-ur-lagkonjunkturen-pa-olika-satt> (hämtad 2021-02-15)

Jämställdhetsmyndigheten i Sverige, 2020c.

<https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/nyhet/osakert-om-obetalt-hemarbete-blir-mer-jamstallt-efter-coronapandemin> (hämtad 2021-02-15)

Jämställdhetsmyndigheten i Sverige, 2020d.

<https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/nyhet/coronapandemin-och-halsa-ur-ett-jamstalldhetsperspektiv> (hämtad 2021-02-15)

Kilden, 2020a.

https://kjonnsforskning.no/sites/default/files/likestillingskonsekvenser_av_koronapandemien_vold_mot_kvinner.pdf (hämtad 2021-02-15)

Kilden, 2020b.

https://kjonnsforskning.no/sites/default/files/notat_bufdir_likestillingskonsekvenser_av_koronapandemien_arbeidsliv_og_ekonomi.pdf (hämtad 2021-02-15)

Lev Uden Vold, 2020.

<https://levudenvold.dk/aktuelt/nyheder/nye-tal-fra-lev-uden-vold-hotlinen-under-coronakrisen/> (hämtad 2021-02-15)

Menn i Helse, 2020.

<https://mennihelse.no/> (hämtad 2021-02-15)

Politiken, 2020.

<https://politiken.dk/debat/debatindlaeg/art7747430/Oms%C3%A6t-heltdyrkelsen-af-sygeplejersken-og-sosuen-til-reel-anerkendelse> (hämtad 2021-02-15)

Scandinavian Journal of Public Health, 2020.

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1403494820971512> (hämtad 2021-02-15)

Socialstyrelsen i Danmark, 2020.

<https://socialstyrelsen.dk/nyheder/2020/penge-pa-vej-til-nodpladser-pa-kvindekrisecentre> (hämtad 2021-02-15)

Sveriges regering, 2020.

<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/04/socialstyrelsen-fordelar-100-miljoner-kronor-till-ideella-organisationer-for-att-mota-okad-utsatthet-med-anledning-av-coronaviruset/> (hämtad 2021-02-15)

Sønderskov, K. M., Dinesen, P. T., Santini, Z. I., and Østergaard, S. D. 2020. The depressive state of Denmark during the COVID-19 pandemic. *Acta Neuropsychiatrica*, 32(4), 226–228.

<http://doi.org/10.1017/neu.2020.15>

Ungdomsbarometern, 2020.

<https://www.ungdomsbarometern.se/rapportslapp-gymnasieungdomar-covid-19/> (hämtad 2021-02-15)

University of Iceland, 2020.

https://english.hi.is/news/signs_of_a_negative_impact_on_mental_health_in_those_affected_by_covid_19 (hämtad 2021-02-15)

University of Iceland, 2021.

https://english.hi.is/news/what_is_the_impact_of_covid_19_on_gender_equality (hämtad 2021-02-24)

Vindegaard, N., Eriksen Benros, M. COVID-19 pandemic and mental health consequences: Systematic review of the current evidence. *Brain, Behavior, and Immunity*. Vol. 89, 2020: 531-542.

<https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.05.048>.

Vox EU, 2020.

<https://voxeu.org/article/covid-19-employment-and-women-oecd-countries> (hämtad 2021-02-15)

Coronapandemin innebär nya utmaningar inom jämställdhetsområdet, vilket har präglat det nordiska samarbetet sedan viruset bröt ut. Risken för våld i nära relationer ökar när samhället delvis stänger ned för att minska smittspridning. Även den ekonomiska utsattheten, fördelningen av obetalt arbete och den psykiska ohälsan har påverkats av pandemin.

Denna publikation sammanfattar kunskap som tagits fram i Norden, och samlar de nordiska ländernas insatser och åtgärder rörande jämställdhet i relation till pandemin. Publikationen avser bidra till det nordiska kunskaps- och erfarenhetsutbytet. Genom att lära av varandra kan de nordiska länderna minska risken för att Coronakrisen blir en jämställdhetskris. Publikationen är framtagen av NIKK, Nordisk information för kunskap om kön. Den bygger på underlag från de nordiska länderna samt intervjuer med forskare och experter.

Jämställdhetseffekter av covid-19

Publikationen är framtagen av NIKK, Nordisk information för kunskap om kön, som verkar på uppdrag av Nordiska ministerrådet.

Text: Anna Dahlqvist

Bilder: Ricky Molloy, norden.org

Göteborg, 2021

nikk.no, norden.org

